

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

УДК 378.147+78 : 7.049.1

Гао Юань

Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського

ORCID ID 0000-0001-6353-8383

DOI 10.24139/978-617-7487-53-0/2019-01-02/066-075

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Стаття присвячується уточненню атрибутивних характеристик емоційного інтелекту з урахуванням специфіки діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва та їхньої фахової підготовки. Обґрунтовано критеріальний апарат дослідження. Визначено рівні розвиненості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва. Розкрито перебіг констатувального експерименту щодо визначення якісного рівня розвиненості емоційного інтелекту в студентів. Узагальнено кількісні результати дослідження.

Ключові слова: емоційний інтелект, фахова підготовка, майбутній учитель музичного мистецтва, критерії емоційного інтелекту, показники емоційного інтелекту, рівні емоційного інтелекту.

Постановка проблеми. Швидкоплинні соціокультурні зміни, які відбуваються в українському суспільстві та у світі у ХХІ столітті характеризуються інтенсифікацією інформаційного й емоційного навантаження на людську психіку. Відповідно, стає зрозумілим, що однією з основних вимог кожної людини стає усвідомлення й розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, що набуває значної актуальності в ключі налагодження комунікації, активізації мотиваційних механізмів, ефективного саморозвитку й самореалізації. Особливо це стосується людей, діяльність яких пов'язана безпосередньо із взаємодією з іншими – зокрема, з педагогічною діяльністю, адже її ефективність здебільшого залежить від ефективно налагодженого спілкування, здатності керувати процесом діяльності, досягати необхідних результатів через створення певного емоційного фону. Це зумовлює актуальність вивчення проблематики емоційного інтелекту саме в контексті діяльності майбутнього працівника освіти. Актуальність дослідження емоційного інтелекту в контексті фахової підготовки майбутнього вчителя музичного

мистецтва загострюється через те, що його діяльність відбувається на основі взаємодії з музикою – найемоційнішим із видів мистецтва. Висока чутливість до широкого спектру емоційних переживань, здатність сприймати, розрізняти й вірно тлумачити емоційні сигнали, а також знаходити шляхи для адекватного вираження та трансляції емоційного контексту художнього образу, розуміння законів емоційного впливу на слухача, керування власними емоціями в умовах виконання музичного твору й емоціями інших у процесі організації його сприйняття є дуже важливими для вчителя музичного мистецтва, діяльність якого відбувається на перетині психолого-педагогічних і мистецьких засад.

Аналіз актуальних досліджень. Представники різних наукових галузей досліджували такі аспекти емоційного інтелекту: місце й роль емоцій у когнітивних процесах (В. Вундт, П. Жане, Т. Рібо та ін.); системно-функціональна синергія емоцій та інтелекту в регуляції діяльності та спілкування особистості (Л. Аболін, О. Айгунова, І. Андрєєва, Л. Анциферова, Т. Березовська, О. Власов, Є. Власова, Г. Гарскова, Ю. Давидова, Б. Додонов, К. Ізард, Д. Карузо, О. Леонтьєв, Д. Люсін, Дж. Мейєр, М. Роберт, П. Селоуей та ін.); осмислення й розуміння суб'єктом власних емоцій, емпатія (І. Андрєєва, Д. Гоулман, К. Ізард, Є. Ільїн, Є. Рибалко, О. Саннікова, С. Симоненко, О. Чебикін та ін.) тощо. Більшість учених розглядали емоційний інтелект як інтегральну сукупність здібностей. Так, Дж. Мейєр і П. Селоуей визначили емоційний інтелект як здатність сприймати й усвідомлювати свої та чужі почуття й емоції, розрізняти їх, користуватися цією інформацією для фасилітації мислення й діяльності (Mayer, Salovey, 2005). Емоційним аспектам музично-педагогічної діяльності, емоційній культурі та вивченню аспектів емоційного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва приділяли увагу такі вчені, як Д. Лісун, Г. Падалка, В. Петрушин, О. Ростовський, О. Холопова та інші.

Емоційний інтелект пов'язується з поясненням емоційних явищ із точки зору переробки інформації (Carroll, 1993) та розширює сформовані наукові уявлення про різноманітність людських здібностей (Matthews, 2004). О. Просіна визначає розвиток емоційного інтелекту засобами мистецтва як навчання, що формує вміння спостерігати й осмислювати емоційний стан людей, співпереживати їм і здійснювати управління й корекцію власних емоцій засобами мистецтва (Просіна, 2018).

Рівень розвиненості емоційного інтелекту має велике значення в контексті розуміння фахової майстерності та успішності діяльності вчителя музичного мистецтва. Це зумовлює визначення в якості **мети** діагностику рівнів розвиненості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва. **Методи** дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, конкретизація, теоретичне моделювання; емпіричні – оцінка продуктів навчальної художньо-творчої діяльності, психологічна діагностика, експертна оцінка, вивчення й узагальнення

педагогічного досвіду, педагогічне спостереження, опитування, бесіди, педагогічний експеримент.

Виклад основного матеріалу. Розуміння феномену емоційного інтелекту передбачає збагачення уявлень про емоції (які розглядаються як підструктура свідомості й фактор мотивації), а також інтеграцію досліджень емоцій та інтелекту (Андреева, 2008). Д. Гоулман зазначив, що емоційний інтелект охоплює самосвідомість, самооцінку, емоційний самоконтроль, адаптивність, емпатію та співпрацю через емоційний вплив на іншого (Goleman, 1998).

Повноцінному вивченню сутності та змісту емоційного інтелекту допомагає розуміння його функцій, які приведені в дослідженнях О. Собченко та Г. Овчаренко, серед яких: інтерпретаційна (забезпечує ефективне розпізнавання та тлумачення емоційної інформації, узагальнення її з метою формування й накопичення емоційного досвіду); регулятивна (націлена на створення емоційного комфорту й керування зовнішніми формами виразу емоцій); адаптивна (сприяє активізації психічних резервів із метою подолання стресових станів); активізуюча (сприяє зростанню самомотивації, допомагає формувати конгруентну поведінку) (Овчаренко, 2013; Собченко, 2010).

На основі проведеного аналізу феномену емоційного інтелекту, зокрема в контексті фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, доцільно узагальнити наукове визначення дефініції «Емоційний інтелект майбутнього вчителя музичного мистецтва» як особистісно-фахової здібності сприймати, ідентифікувати, усвідомлювати й адекватно інтерпретувати інформацію щодо емоційно-змістової експресивності (що включає емоційно-невербальні сигнали та вербально-виконавські прояви художніх емоцій) через емпатійне «включення» й раціоналізацію побутових і художніх емоцій, регуляцію та саморегуляцію емоційних станів її учасників у процесі художньо-педагогічної комунікації з метою проектування й реалізації ефективних стратегій позитивного педагогічного впливу щодо досягнення конгруентної взаємодії в глибинному емоційно-інтелектуальному осягненні музичних творів, що забезпечуватиме успішність особистісно-фахової діяльності (Гао Юань, 2018).

Відповідно до мети статті дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Вона була спрямована на виявлення стану розвиненості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва через здійснення педагогічної діагностики всіх складових досліджуваного феномена: *ціннісно-актуалізаційного компонента*, який уможливорює особистісно-ціннісне сприйняття життєвих і художніх емоцій через процес самоактуалізації власного емоційного досвіду як внутрішнього розвивального ресурсу полісуб'єктної художньо-педагогічної взаємодії; *аперцепційно-емпатійного компонента*, який передбачає активне усвідомлене сприймання емоційної інформації та виникнення конгруентної

відповідності емоційному станові іншого на основі емпатійного проникнення в образний зміст музичного твору в процесі художньо-педагогічної комунікації; *концепційно-інтерпретаційного компонента*, який віддзеркалює здатність до аналізу емоційно навантажених сигналів через порівняння з власним емоційним досвідом, здатність до оцінки емоційних проявів через зчитування емоційних сигналів інших учасників художньо-педагогічної взаємодії, здатність до пізнання, вербалізації та концептуалізації емоцій засобами художнього мовлення; та *комунікативно-регулятивного компонента*, який зумовлює здібність до фасилітативного створення необхідної емоційно забарвленої атмосфери в процесі художньо-педагогічної комунікації, у тому числі уможлиблює адекватний прояв емоцій у процесі виконання музичного твору як аспект художньо-творчої самореалізації (Гао Юань, 2018).

Відповідно до визначеної компонентної структури емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва було розроблено й обґрунтовано критеріальний апарат, необхідний для діагностики стану розвиненості досліджуваного феномену в студентів.

Перший критерій – *міра особистісно-ціннісного ставлення до емоційної взаємодії в процесі полісуб'єктної художньо-педагогічної комунікації*. Показниками першого критерію визначається:

- потреба в знаходженні емоційного змісту явищ буття й мистецтва,
- зацікавленість у збагаченні власного емоційного досвіду,
- спрямованість на активізацію емоційної взаємодії з іншими.

Другий критерій – *ступінь глибини особистісного емпатійного сприймання емоційної інформації, отриманої через спілкування або в процесі осягнення твору мистецтва*. Показниками другого критерію визначено:

- адекватність особистісної реакції на сприйняті художні емоції,
- здатність до ототожнення з емоційним станом, що транслюється в музичному творі,
- здібність до пізнання емоційного змісту в процесі художньо-педагогічної комунікації.

Третій критерій – *ступінь здатності до об'єктивного інтелектуалізованого аналізу емоційної інформації у процесі її осягнення та інтерпретації*. Його показниками є:

- розуміння закономірностей репрезентації емоційної інформації через мову музичного мистецтва,
- розробленість емоційних концептів та адекватності їх використання в процесі художньої інтерпретації,
- обґрунтованість суджень щодо оцінки емоційних сигналів у процесі художньо-педагогічної взаємодії.

Четвертий критерій – *міра конгруентності емоційної експресії як засобу здійснення художньо-педагогічного впливу*. Показниками останнього критерію визначаються такі:

- здатність до усвідомленої психоемоційної саморегуляції в процесі емоційної взаємодії з іншими,
- здатність до генерування в процесі художньої комунікації емоційного стану, відповідного емоційно-образному навантаженню музичного твору в процесі його виконання,
- ефективність емоційної експресії як засобу фасилітації емоційних станів.

Згідно з визначеними критеріями та їх показниками встановлено якісні рівні емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки: усвідомлено-творчий (який дорівнює високому), стимульно-опосередкований (відносно середній) і дезінтегративно-інертний (дорівнює низькому рівню).

Усвідомлено-творчий рівень характеризується особистісною емоційно-ціннісною націленістю студента на сприйняття, інтерпретацію та репрезентацію художньої інформації. Студенти, в яких емоційний інтелект проявляється на усвідомлено-творчому рівні, демонструють адекватність особистісної реакції на сприйняті художні емоції, здатність до ототожнення з емоційним станом, що транслюється в музичному творі, розуміння закономірностей репрезентації емоційної інформації через мову музичного мистецтва. Вони здатні до створення в процесі художньої комунікації доцільного емоційного стану, відповідного емоційно-образному навантаженню музичного твору в процесі його виконання, здатні викликати необхідний емоційний стан як у собі, так і в інших.

Стимульно-опосередкований рівень характеризується як такий, що вимагає зовнішньої стимуляції через пояснення, зовнішню мотивацію, емоційне залучення студентів. Студенти, які володіють стимульно-опосередкованим рівнем емоційного інтелекту, проявляють достатньо адекватні особистісні реакції на сприйняті художні емоції, особливо в процесі обговорення або діалогу. Вони демонструють здатність до ототожнення з емоційним станом, що транслюється в музичному творі, у разі наявного емоційного досвіду, здатні викликати необхідний емоційний стан як у собі, так і в інших у разі виникнення емоційного резонансу. У той самий час студентам бракує самостійності суджень і досвіду щодо інтерпретації художніх емоцій.

Дезінтегративно-інертний рівень характеризується порушенням цілісного сприймання художнього образу як носія емоційного змісту та низьким проявом полімотивації в контексті здійснення емоційної взаємодії. У таких студентів переважає технологічне розуміння музичного твору та виконавської діяльності. Особистісні реакції на сприйняті художні емоції мають низьку амплітуду, нерідко виникає дисонанс між емоційно-образним навантаженням музичного твору й уявленнями студента про нього. Репрезентаційно-експресивна активність студентів із дезінтегративно-інертним рівнем емоційного інтелекту низька або невиправдана. Студентові важко розуміти невербальні та художні емоційні

повідомлення, і він не здатен генерувати емоційне поле в процесі художньо-педагогічної комунікації.

Констатувальний експеримент передбачав діагностування стану розвиненості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва за допомогою таких методів дослідження: психологічне тестування, педагогічне спостереження, опитування, бесіди, анкетування, експертні оцінки, аналізі результатів творчої та інтерпретаційної діяльності студентів, тестові завдання, самозвіти.

Психологічна діагностика (Тест емоційного інтелекту Н. Холла, методика ЕмІн Д. Люсіна, «Тест на емоційний інтелект Мейєра-Селовея-Карузо» MSCEIT) продемонструвала що переважна більшість досліджуваних демонструє результати, що відповідають середньому та низькому рівням розвитку емоційного інтелекту. Середній рівень емоційного інтелекту, як показали зведені результати психодіагностичних методик, мають 61,5 % опитаних, низький – 36,5 %, високий – 2 %. Це засвідчує, що респондентам бракує вміння ідентифікувати емоції (як власні, так і емоції інших), а також використовувати знання про емоції для збільшення своєї особистісної ефективності.

Для підтвердження результатів діагностики за першим критерієм було проведено інтерв'ю з викладачами. Питання стосувалися того, як викладачі оцінюють зацікавленість студентів у збагаченні власного емоційного досвіду в контексті музично-виконавської діяльності, наскільки ефективно вони здатні задіяти власний емоційний досвід із метою створення емоційно-образного забарвлення власної виконавської інтерпретації, як вони оцінюють значення емоційності серед критеріїв успішності художньо-інтерпретаційної діяльності. Також протягом інтерв'ю, які проводилися зі студентами передбачали обговорювання таких питань, як: емоційна відкритість, емпатія, здатність впливати на емоції. Аналіз перебігу інтерв'ю довів, що більшість студентів, вважаючи емоційний аспект важливим компонентом фахового рівня вчителя музичного мистецтва, тим не менше не усвідомлює ступінь важливості емоційного інтелекту в житті й діяльності людини, особливо у сфері художньої комунікації.

Протягом проведення діагностичних процедур (самозвіти, експертна оцінка, анкетування, аналізи результатів творчої та інтерпретаційної діяльності студентів тощо) було з'ясовано, що емоційну взаємодію студенти сприймають як основний елемент побутового спілкування. Вони не достатньо розуміють власні емоції, нерідко стикаються з тим, що не можуть вербалізувати власні почуття. Також у якості діагностичного матеріалу було використано результати складання студентами модулю з дисципліни «Основний музичний інструмент», основним завданням якого є підготовка художньої рецензії на обраний студентом музичний твір. Означена рецензія передбачала здійснення інтонаційно-образного аналізу музичного твору й мала містити судження студентів, які ґрунтувалися на

аналізі критичних статей, порівнянні виконавських інтерпретацій, індивідуальних емоційно-образних концепцій.

Встановлено, що студенти недостатньо обізнані в контексті феномену художніх емоцій, музичні твори сприймають не емоційно, а більше аналітично й ілюстративно, не завжди можуть провести паралелі між емоційним станом і музичною інтонацією, відчують ускладнення щодо надання художньо-емоційних характеристик унаслідок невеликого емоційного тезаурусу.

Загальні кількісні результати проведених діагностичних процедур засвідчили перевагу середнього й низького рівнів розвиненості емоційного інтелекту в майбутніх учителів музичного мистецтва. При цьому психологічний аспект діагностики продемонстрував перевагу середнього рівня емоційного інтелекту студентів, тоді як художній аспект діагностичних процедур виявив перевагу низького рівня розвиненості досліджуваного феномену, що свідчить про те, що дослідження з розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва має високий рівень актуальності.

Висновки. Отже, зазначимо, що загальні кількісні результати діагностичного дослідження засвідчили перевагу низького (50,2 %) і середнього (38,8 %) рівнів розвиненості досліджуваного феномена в майбутніх учителів музичного мистецтва, що зумовлює доцільність упровадження методів цілеспрямованого розвитку їх емоційного інтелекту в процес їхньої фахової підготовки як шляху збільшення внутрішньої позитивної вмотивованості, успішності щодо здійснення художньо-педагогічної комунікації та зростання загального професійного рівня студентів.

ЛІТЕРАТУРА

- Андреева, И. Н. (2008). О становлении понятия «эмоциональный интеллект». *Вопросы психологии*, 5, 83 – 95.
- Гао, Юань (2018). Зміст і компонентна структура емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*, 4, 14-19.
- Овчаренко, Г. Р. (2013). Структурна модель емоційного інтелекту. *Вісник післядипломної освіти*, 9 (2), 261-267.
- Просіна, О. В. (2018). Розвиток емоційного інтелекту як основа формування професійної компетентності майбутнього вчителя музики. *Гірська школа Українських Карпат*, 18, 124–128.
- Собченко, О. (2010). Способности в структуре эмоционального интеллекта как фактор формирования личности. *Наука. Религия. Суспільство*, 4, 84–87.
- Carroll, J. B. (1993). *Human cognitive abilities: a survey of factor analytic studies*. N.Y.: Cambrige University Press.

- Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books.
- Matthews, G., Zeidner, M., Roberts, R. D. (2004). *Emotional intelligence: Science and myth*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mayer, J. D., Salovey, P. (2005). *Emotional intelligence*. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>.

РЕЗІЮМЕ

Гао Юань. Диагностика уровней эмоционального интеллекта будущих учителей музыкального искусства.

Данная статья посвящена проблеме развития эмоционального интеллекта будущих учителей музыкального искусства в процессе их профессиональной подготовки. Целью статьи является описание процесса и результатов диагностики эмоционального интеллекта у студентов – будущих учителей музыкального искусства. В работе использованы теоретические и эмпирические методы исследования. К теоретическим относятся анализ, синтез, обобщение, сравнение, теоретическое моделирование, а к эмпирическим – оценка продуктов учебно-творческой деятельности, психологическая диагностика, изучение и обобщение педагогического опыта, экспертная оценка, педагогическое наблюдение, опросы, беседы, педагогический эксперимент.

Эмоциональный интеллект в контексте деятельности и профессиональной подготовки будущих учителей музыкального искусства рассматривается как личностно-профессиональная способность воспринимать, идентифицировать, осознавать и адекватно интерпретировать информацию, связанную с эмоционально-содержательной экспрессивностью через эмпатическое «подключение» и рационализацию бытовых и художественных эмоций, регуляцию эмоциональных состояний в процессе художественно-педагогической коммуникации с целью реализации эффективных стратегий педагогического влияния, а также достижения конгруэнтного взаимодействия в глубинном эмоционально-интеллектуальном постижении музыкальных произведений. Развитие эмоционального интеллекта позитивно влияет на все аспекты профессиональной подготовки будущего учителя музыкального искусства.

В статье изложен и обоснован критериальный аппарат диагностического исследования. Все критерии и показатели соответствуют структурным компонентам и атрибутивным характеристикам исследуемого феномена. Критериями оценки уровней эмоционального интеллекта будущих учителей музыкального искусства являются: мера личностно-ценностного отношения к эмоциональному взаимодействию в процессе полисубъектной художественно-педагогической коммуникации; степень глубины личностного эмпатического восприятия эмоциональной информации, полученной в процессе общения или постижения музыкального

произведения; степень способности к объективному интеллектуальному анализу эмоциональной информации в процессе её интерпретации; мера конгруэнтности эмоциональной экспрессии как способа осуществления художественно-педагогического влияния.

Общие количественные результаты диагностического исследования показали преимущество низкого (50,2 %) и среднего (38,8 %) уровней эмоционального интеллекта у студентов, что обуславливает целесообразность внедрения методов целенаправленного развития эмоционального интеллекта будущих учителей музыкального искусства в процесс их профессиональной подготовки как пути увеличения внутренней положительной правильности, успешности по осуществлению художественно-педагогической коммуникации и рост общего профессионального уровня студентов.

Ключевые слова: *эмоциональный интеллект, профессиональная подготовка будущих учителей музыкального искусства, критерии эмоционального интеллекта, показатели эмоционального интеллекта, уровни эмоционального интеллекта.*

SUMMARY

Gao Yuan. *Diagnostics of the levels of future musical art teachers' emotional intelligence.*

The article is devoted to the issue of development of future musical art teachers' emotional intelligence in the process of their training. The aim of the article is to describe the process and results of diagnostics of emotional intelligence in students – future music teachers. The theoretical and empirical research methods were used. The theoretical ones include analysis, synthesis, generalization, comparison, theoretical modeling, and the empirical ones include evaluation of the products of educational-creative activities, psychological diagnostics, the study and generalization of pedagogical experience, expert evaluation, pedagogical observation, surveys, discussions, and pedagogical experiment.

Emotional intelligence in the context of activities and training of future music teachers is considered as a personal-professional ability to perceive, identify, realize and adequately interpret information related to emotional-content expressiveness through empathic “connection” and rationalization of everyday and artistic emotions, regulation of emotional states in the process of artistic-pedagogical communication in order to implement effective strategies of pedagogical influence, as well as achieving congruent interaction in the deep emotional-intellectual comprehension of musical works. Development of emotional intelligence positively affects all aspects of professional training of a future musical art teacher.

The article sets out and substantiates the criteria apparatus of diagnostic research. All criteria and indicators correspond to the structural components and attributive characteristics of the studied phenomenon. Criteria for assessing

the levels of emotional intelligence of future musical art teachers are: a measure of the personal-value attitude to emotional interaction in the process of poly-subject artistic-pedagogical communication; the degree of depth of personal empathic perception of emotional information obtained in the process of communication or comprehension of a musical work; the degree of ability to objective intellectual analysis of emotional information in the process of its interpretation; a measure of congruence of emotional expression as a way of artistic-pedagogical influence.

The general quantitative results of the diagnostic study showed prevalence of low (50,2 %) and medium (38,8 %) levels of emotional intelligence among students, which makes it expedient to introduce methods for the targeted development of emotional intelligence of future musical art teachers in the process of their professional training as a way to increase internal positive correctness, success in the implementation of artistic-pedagogical communication and growth of the general professional level of students.

Key words: *emotional intelligence, professional training of future musical art teachers, criteria of emotional intelligence, indicators of emotional intelligence, levels of emotional intelligence.*